

Bohumila RÁZKOVÁ

**Barbora Markéta Eliášová: Nippon druhým domovem.
První česká samostatná cestovatelka, její život a literární dílo**

Ve své stati bych ráda shrnula svůj výzkum věnovaný naší první samostatné cestovatelce Barboře Markétě Eliášové. Je konkrétním příkladem ženského cestování na počátku 20. století, byť ne příkladem zcela obvyklým – jako první se vydala na cestu dalekou, až do Japonska. Její životní osudy a cestovatelskou i literární činnost jsem se pokusila zasadit do rámce vývoje ženského cestování obecně. Tato cestovatelka se narodila v 70. letech 19. století, patří tedy do mladší generace žen snažících se o ženskou emancipaci. Její životní příběh je příkladem houževnatosti a pílě, kterou ženy byly schopné vyvinout, aby dosáhly svých cílů, například vysněného povolání. Její hlavní cestovní aktivity se rozprostírají mezi lety 1912 až 1929, kdy se vrátila ze své poslední cesty. Dále se, až do své smrti, věnovala pouze literární činnosti.

Jako literárně činná osoba nám zanechala ze svých cest nejen několik cestopisů, ale v její pozůstalosti se zachovaly také její cestovní deníky, které jsou velmi zajímavým pramenem. Nejlépe nám mohou odkrýt osobu pisatelky, která jinak, ať už ve svém vlastním životopise, či cestopisech a beletrii, podléhala jisté stylizaci.

Shrnutí pramenů a literatury

Od úmrtí Barbory Markéty Eliášové uběhlo již 53 let, během nichž upadla téměř v zapomnění. Až z konce 90. let 20. století a z počátku toho nynějšího tu máme opět více zmínek o ní v nejrůznějších časopisech apod. Čerpala jsem tedy z této literatury a podrobovala ji kritice pomocí pramenů zachovaných v její pozůstalosti i jiných.

Barbora Markéta Eliášová byla hlavně cestovatelkou a svoji pozůstalost tedy odkázala, jako většina našich cestovatelů, Náprstkovu muzeu. Již za svého života přispívala různými předměty z cest a po její smrti sem byly převezeny téměř veš-

keré písemnosti a uloženy do archivu cestovatelů Náprstkova muzea. Její fond zde čítá devět krabic.¹

První karton obsahuje její osobní věci, doklady, korespondenci přijatou i odeslanou, verše a rukopisy. Najdeme zde například její vysvědčení ze zkoušky z německého jazyka na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy z roku 1906 nebo domovský list z období Protektorátu. Můžeme také porovnat její cestovní pasy z roku 1906 a 1923. Z dopisů se dozvíme například o přátelství s doktorkou Eliškou Vozábovou, jinak se nevyskytuje více dopisů určených jednomu adresátovi.

Druhý karton zpracovává její literární odkaz. Jsou zde hlavně cestopisné črty a texty přednášek, ale i její nevydané drama a biografie *Na vlnách osudu*.

Ve třetím kartonu jsou shromážděny její deníky cestovní i jiné. Je zde asi třináct malých zápisníků s poznámkami z cest, čtyři zápisníčky s dodatečně zapsanými vzpomínkami na cesty. Deníky z období mezi cestami zastoupeny nejsou, jen mezi kalendáři, nejrůznějšími zápisníčky a bloky, kterých je v kartonu zhruba devatenáct, jsou i ty se zápisy z let 1911, 1937, 1938 a 1939. Kromě toho z roku 1911 však obsahují jen velmi málo informací, většinou jen pár poznámek, výpisy z dopisů, citáty a básně, adresy, cizojazyčné poznámky. Ty cestovní obsahují navíc údaje o teplotě, ujetých dnech a kilometrech, slovníčky cizích slov (počty, dny v týdnu apod.) a poznámky o výdajích. Dále jsou v kartonu účty a mapky vztahující se k jejím cestám.

Čtvrtý karton obsahuje vydanou literaturu; její cestopisy, beletrii a cvičebnici angličtiny z roku 1909, ale také průvodce po jižní Africe, Batávii, Bali a knihy jiných autorů. V pátém kartonu jsou shromážděny novinové výstřižky s recenzemi na její knihy a přednášky, s jejími články a s články pro ni důležitými, jako například ty z března roku 1948 o úmrtí Jana Masaryka. Nacházejí se zde rovněž články, které o ní vyšly v cizích zemích.

Karton šest, osm a devět obsahují trojrozměrné předměty a fotografie. Jsou zde různé upomínkové předměty jako jídelní tyčinky, vějíř a dřevěný lampión, její fotoaparát, fotografie, negativy, diapositivy k přednáškám a pohlednice, leporela či turistická alba reprodukcí z celého světa.

Sedmý karton patří osobě Evženie Plíhalové; jsou zde hlavně koncepty jejích přednášek o B. M. Eliášové, korespondence vztahující se k B. M. Eliášové, například s Muzeem ve Šlapanicích, a kondolence.

Část pozůstalosti Barbory Markéty Eliášové je také uložena v literárním archivu Památníku národního písemnictví, čítá však pouze jeden karton.² Ten obsahuje část přijaté korespondence, vlastních rukopisů a tisků z let 1905–1958. Osobní fond je zpracován ve 2. stupni evidence a inventář zatím publikován nebyl. Některé písemnosti jsou totožné s těmi ve fondu Náprstkova muzea, přijatá korespondence je však většinou originálního původu a nejčastěji se vztahuje k její literární činnosti.

¹ Archiv knihovny Náprstkova muzea, Pozůstalost Barbory Markéty Eliášové.

² Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále PNP), Barbora Markéta Eliášová.

Z této korespondence se dovídáme také několik zajímavých informací, které pomohou dokreslit celkový obraz autorky, a to nejen v literární oblasti. Uvítali bychom zajisté nalezení ucelenějšího souboru korespondence, například s nějakou přítelkyní apod., která by pomohla odhalit více ze soukromého života. Bylo by potom možné konfrontovat její vlastní životopis, ale hlavně získat více informací o pozdějších letech jejího života (od 30. let), kde máme minimum informací osobní povahy. Bohužel v tomto nám není přáno. Jedná se zde většinou o dopisy od institucí, nakladatelství apod. Osobnější povahy jsou jen dopisy od Aloise Jirásků a Gabriely Preissových, stálý písemný styk ale s těmito spisovateli neudržovala. Jirásek jí pouze děkuje za zprostředkování styku s přítelem Karlem Heroldem, který mu po ní poslal fotografii z New Yorku. Dopis od Gabriely Preissových se váže k počátkům literární činnosti B. M. Eliášové. Zaslala Preissových svoji povídku k posouzení; ta radí hledat hlubší poetický tón, celkově však povzbuzuje k dalšímu psaní. Jejich kontakt pravděpodobně neustal; dále je přiložen lístek vyzývající k návštěvě Preissových z roku 1927.

Více je zde dopisů souvisejících přímo s její literární činností; nakladatelství většinou žádají o příspěvek, zaslání rukopisu či rukopis vracejí.

V Muzeu ve Šlapanicích, které spadá pod Muzeum Brněnska, najdeme dvě krabice věcí z pozůstalosti patřících Barboře Markétě Eliášové.³ Jsou to převážně ty věci, které Evženie Plíhalová věnovala muzeu pro výstavu konanou v roce 1958. Bohužel zde dnes můžeme najít jen jejich zlomek, mnoho věcí bylo z tohoto muzea v minulosti odstěhováno a opět se tam navrácí. Dohledání některých předmětů může být tedy náročné. V jedné z krabic jsou také popisky vystavených předmětů, pravděpodobně se jedná o výstavu z roku 1958, samotné předměty již zde bohužel nejsou. Jde hlavně o starožitný stříbrný šperk s diamanty ve tvaru scarab, který si přivezla B. M. Eliášová z Indonésie, dále holandský vějíř, japonské popelníčky, japonský stříbrný příbor a jídelní tyčinky, jávská motiv-malba na dřevě vayan a jávský vějíř. Není vyloučeno, že předměty byly vráceny E. Plíhalové, avšak v její korespondenci s muzeem se výslovně píše o darování předmětů a nenacházejí se ani v pozůstalosti v Náprstkově muzeu.

Nejvíce jsou v tomto fondu zastoupeny fotografie a pohlednice z cest, dále různé tiskoviny, knihy a noviny, letáky apod.; z předmětů již zbylo jen málo. Mezi fotografiemi je nejvíce těch přímo od B. M. Eliášové a to hlavně z její čtvrté cesty po Jávě, Bali a Austrálii. Dále je zde možné nalézt také fotografie z Japonska, na nichž je cestovatelka zachycena s přáteli, a pár jejích portrétů. Z těch je nejznámější ten z roku 1913, kdy se nechala zvěčnit v japonských šatech.

Mezi tiskovinami jsou zastoupeny její vlastní knihy; E. Plíhalová věnovala muzeu poslední výtisky, které jí zůstaly. Další tiskoviny se již vztahují k jejím cestám; je zde průvodce po Borobuduru, mapa střední Jávy či informační knížečka o Ženské univerzitě v Tokiu.

³ Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích, Barbora Markéta Eliášová, nezpracováno.

Z darovaných předmětů zde bohužel zbyl jen japonský vějíř v dřevěném pouzdře a zarámovaný diplom z kursu ikebany.

Z tohoto výčtu se dozvídáme, co obsahuje pozůstalost po cestovatelce a spisovatelce B. M. Eliášové a z čeho je tedy možné čerpat při rekonstrukci jejího života. Informace zde nalezené je však potřeba mnohdy dále konfrontovat s jinými prameny, samotnou pozůstalost lze brát za subjektivní pramen. Je to soubor věcí, které po sobě pravděpodobně chtěla zanechat, a v tomto případě byl tento výčet ještě upraven vykonavatelkou poslední vůle, Evženií Plíhalovou. Bohužel není vyloučeno, že právě paní Plíhalová zasahovala do obsahu pozůstalosti ve snaze zachovat důstojný obraz své milované učitelky.

Pro období jejího dětství jsem ke konfrontaci jejího vlastního životopisu *Na vlnách osudu*⁴ využila zápisů z kronik obce Jiříkovice,⁵ které mi byly poskytnuty v elektronické podobě na místním obecním úřadě. Pro kontrolu data narození⁶ a údajů o jejích rodičích jsem nahlédla do matriky šlapanické farnosti pro roky 1871–1887, která je uložena v Moravském zemském archivu.⁷ Informace o jejím pobytu v Roztokách u Prahy jsem získala od Mgr. Marcely Šášínkové, historičky ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy.

Zmínky o B. M. Eliášové v literatuře nalezneme převážně ve formě článků v nejrůznějších periodikách. Pomineme-li články a přednášky Evženie Plíhalové, vyšel na sklonku jejího života pouze článek Heleny Mertlové ve *Večerní Praze*,⁸ která se odvolává na osobní kontakt s cestovatelkou. Osobní zkušenost s ní měla také Sína Lvová, ve svém článku pro časopis *Lidé a země* z roku 1958 ji bohužel nijak blíže nereflektovala, větší část článku zabírá úryvek z knihy *V Japonsku v dobách dobrých i zlých* o zemětřesení, které zde autorka prožila.⁹ V 60. letech se B. M. Eliášová dostala jako jediná žena do souborného díla Josefa Kunského *Čeští cestovatelé*.¹⁰ Zde však veškeré zmínky o ní končí. Následující doba příliš nepřála cestování samostatnému, a tedy ani zmínkám o cestovatelích.

⁴ Archiv knihovny Náprstkova muzea (dále AkNm), Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu.

⁵ Originály jsou uloženy ve Státním okresním archivu (dále SOKA) Brno – venkov v Rajhradě.

⁶ Zpočátku se zdálo problematické určit rok narození B. M. Eliášové. V některých člancích je uveden rok 1885, rok 1884 nebo 1874. Rok 1885 najdeme i na občanské knížce B. M. Eliášové. (Srov. AkNm, Barbora Markéta Eliášová, kart. 1, spis 3.) Vysvětlení poté podává její dopis adresovaný obvodnímu výboru v Praze 14, referátu práce a sociální péče z roku 1951. Roku 1912 si nechala poslat od strýce domovský list z rodných Jiříkovic. Na něm již bylo špatné datum 1885, na zaslání nového už ale nebyl čas. Úředník, i přes její snahu o nápravu, opsal tuto mylnou informaci a ona později již tuto záležitost neřešila. Záleží tedy, z jakého pramene čerpali autoři článků a jak ho podrobili kritice. (Srov. AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/19–8, Dopis obvodnímu výboru v Praze 14, 1951.)

⁷ Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, Matriky farnosti Šlapanice, č. mikrofilmu 1 849, Matrika narození 1871–1887.

⁸ Helena MERTLOVÁ, *Pětkrát kolem světa*, *Večerní Praha*, 10. 5. 1956.

⁹ Sína LVOVÁ, *Za spisovatelkou B. M. Eliášovou*, *Lidé a země* 7, 1958, č. 1, s. 15–21.

¹⁰ Josef KUNSKÝ, *Čeští cestovatelé, I. díl*, Praha 1961, s. 346–358.

A na konci 90. let je Barbora Markéta Eliášová opět objevena. Nejprve spolu s ostatními cestovateli a geografy v encyklopedické knize *Kdo je kdo. Naši cestovatelé a geografové* Jiřího a Miloslava Martínka, kteří se zaměřili na cestovatelskou část jejího života;¹¹ poté v obsáhlém článku Aleny Kraemerové v časopise *Nový Orient*.¹² Je znát, že autorka, zaměstnankyně Náprstkova muzea, byla hlouběji obeznána s obsahem pozůstalosti B. M. Eliášové; drobnou nesrovnalostí je jen chybné umístění obce Jiříkovice k Novému Městu na Moravě.

Přínosem pro osvětlení situace kolem Perglerovy aféry a jeho působení na vyslanectví v Tokiu, kdy její spisek *Pod Karlem Perglerem*¹³ nám předkládá pouze jednostrannou verzi, je článek Josepha Rostinského o diplomatické enklávě Čechů v Japonsku z časopisu *Estetika*.¹⁴

V nedávné době se povědomí o B. M. Eliášové poměrně rozšiřuje. Zmínky o ní nacházíme i v laických časopisech jako *Koktejl*, kde byl publikován rozsáhlejší článek od Pavliny Formánkové,¹⁵ či *Dobrodruh*. Sem napsal příspěvek Jaroslav Monte Kvasnica, který se jako zřejmě jediný sám vypravil do Jiříkovic a využil jako jeden z prvních místní kroniky pro doplnění informací k jejímu dětství; je tedy škoda, že i on udává nesprávný rok narození 1884.¹⁶ Ostatní články k tomuto období využívají převážně jejího životopisu. V roce 2003 vydala sama obec Jiříkovice k příležitosti odhalení pamětní desky rodačky Barbory Markéty Eliášové jí věnovaný sborník.¹⁷

Autoři některých článků se úžeji specializovali na určitou část její činnosti či jejího života. Helena Heroldová tak učinila v přednášce *Narativní metody v díle Barbory Markéty Eliášové, cestovatelky po Japonsku a jihovýchodní Asii ve dvacátých letech 20. století*¹⁸ pro Centrum genderových studií FF Univerzity Karlovy; její obsáhlejší článek nalezneme v časopise *Dějiny a současnost* z roku 2005.¹⁹ Lenka Bobíková se zase v článku pro *Magazín Práva* zaměřila na její krátkou diplomatickou kariéru.²⁰

Obsáhlejší vědeckou práci věnovanou B. M. Eliášové nalezneme pouze v Ústavu etnologie Univerzity Karlovy; je jí diplomová práce z roku 2000 s náz-

¹¹ Jiří MARTÍNEK – Miloslav MARTÍNEK, *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*, Praha 1998, s. 130–133.

¹² Alice KRAEMEROVÁ, *Na vlnách osudu*, *Nový Orient* 54, 1999, s. 227–233.

¹³ Barbora Markéta ELIÁŠOVÁ, *Pod Karlem Perglerem. Rok života na československém velvyslanectví v Japonsku*, Praha 1929.

¹⁴ Joseph N. ROSTINSKÝ, *Diplomatická enkláva Čechů v Japonsku*, *Estetika* 36, 1999, č. 1–3, s. 36–39.

¹⁵ Pavlína FORMÁNKOVÁ, *Sny se mohou i plnit*, *Koktejl* 15, 2006, č. 1, s. 93–97.

¹⁶ Jaroslav Monte KVASNICA, *Česká samurajka z Jiříkovic*, *Dobrodruh* 6, 2002, č. 1, s. 4.

¹⁷ Josef PAULÍK a kol., *Barbora Markéta Eliášová*, Jiříkovice 2003.

¹⁸ Hana HEROLDOVÁ, *Narativní metody v díle Barbory Markéty Eliášové, cestovatelky po Japonsku a jihovýchodní Asii ve dvacátých letech 20. století*. URL: < <http://www.nm.cz/cv/Heroldova.php> > [cit. 2. května 2010]

¹⁹ Helena HEROLDOVÁ, *Česká žena na cestě do Orientu. Životní příběh cestovatelky Barbory Markéty Eliášové*, *Dějiny a současnost* 27, 2005, č. 12, s. 14–17.

²⁰ Lenka BOBÍKOVÁ, *Cestovatelka mezi diplomaty*, *Magazín Práva*, 12. 8. 2006, s. 24–26.

vem *Barbora Markéta Eliášová: Život a dílo české spisovatelky* od Dagmar Horské.²¹ Jak je z názvu a zaměření ústavu patrné, hlavní oblastí bádání autorky se stalo literární dílo B. M. Eliášové. Vědecká práce zaměřená na její cestovatelskou činnost zatím chybí; stejně tak by si zasloužila obsáhlejší popularizační práci přibližující její životní osudy širší veřejnosti.

Barbora Markéta Eliášová

Barbora Eliášová se narodila 2. listopadu 1874 v obci Jiříkovice blízko Šlapanic u Brna. O jejím dětství se dozvídáme z jejího životopisu *Na vlnách osudu*, který je však, jakožto pramen osobní povahy, značně subjektivní, a musíme jej tedy podrobit kritice s použitím dalších pramenů úřední povahy. Měla jsem v tomto smyslu k dispozici matriční zápis o jejím narození²² a také zápisy v jiříkovické kronice.

Podle jejího životopisu pro ni byla matka Apolena Eliášová jen bledá hlava na polštáři, kterou měla zakázáno jakkoliv rozrušovat. Jako sotva čtyřleté dítě byla svědkem tiché matčiny smrti. Otec, který cestoval pro továrnu²³ a v domě často nepobýval, jí naháněl spíše hrůzu. Dále zmiňuje jen jeho smrt, asi rok po matčině.

Zde se životopis začíná poněkud rozcházet s prameny. V matrice šlapanické farnosti nebyl její otec uveden a ona vedena jako nemanželské dítě,²⁴ úloha otce v rodině je tedy nejasná. Místo osudu nemanželského dítěte ji už od čtyř let čekal osud sirotka. Dále vzpomíná B. M. Eliášová na život u různých „strýčků“, kde nejčastěji vypomáhala v hospodářství a starala se o děti. Jejím nejmilejším místem se stala škola. Tam mohla být opět dítětem, ale hlavně se mohla učit a číst, což se stalo její vášní.

Trochu odlišné informace se dozvídáme z kroniky obce Jiříkovice, zápis ale pochází až z roku 1985.²⁵ Kronikář uvádí, že Barbora byla po matčině smrti jako sirotek vychovávána na útraty obce, a jak bylo zvykem, chodila se stravovat po domech, každý týden do jiného čísla. Později zůstala v domě č. 48 jako chůva malých dětí. Poté byla na doporučení hospodáře a řídícího učitele předána na výchovu osamělé rodině do Brna.²⁶

²¹ Dagmar HORSKÁ, *Barbora Markéta Eliášová: Život a dílo české spisovatelky*, Praha 2000 (diplomová práce Ústavu etnologie UK).

²² MZA Brno, Matriky farnosti Šlapanice, č. mikrofilmu 1 849, Matrika narození 1871–1887.

²³ Tato informace je uvedena pouze v jejím životopise, jinde není o profesi otce žádná zmínka. (Srov. AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis *Na vlnách osudu*, s. 3.)

²⁴ MZA Brno, Matriky farnosti Šlapanice, č. mikrofilmu 1 849, Matrika narození 1871–1887.

²⁵ Předchozí zmínky jsou z roku 1938, kdy je popisována slavnost k výročí založení školy a sjezd rodáků, kterého se zúčastnila, a poté z roku 1965, kde je jen krátká zmínka, vyvolaná novinovým vzpomínkovým článkem o ní, kde kronikář uvádí, že předešlé kroniky o ní nic nezaznamenaly. Dohledat zdroj informací kronikáře Václava Štěpánka z roku 1985 se bohužel již nepodařilo.

²⁶ SOKA Brno – venkov, Místní národní výbor Jiříkovice, inv. č. 26a, Kronika 1958–1984.

Odchod B. M. Eliášové do Brna je také nejasný. Ve svém životopise uvádí odchod do Brna kolem patnáctého roku, kdy se rozhodla pracovat v továrně, aby si mohla splnit svůj sen a stát se učitelkou;²⁷ jiné časové určení i důvod udává kronika. Oba prameny jsou problematické; jeden svojí subjektivitou, druhý časovým odstupem zaznamenání události.

V životopise uvádí, že si byla vědoma toho, že na studium, které se stalo jejím hlavním cílem a vášní, si musí nejprve vydělat. I přes dobře míněná varování pana učitele o zkaženosti města se rozhodla odejít a všem dokázat, že se umí postavit na vlastní nohy a jít za svým snem. Jistě nebyla první ani poslední děvče z vesnice, které se rozhodlo hledat štěstí ve městě.

V Brně nejprve pracovala jako dělnice třídící vlnu podle jakosti v textilní továrně a sama se učila německy, což bylo v Brně pro získání lepší práce nezbytné.²⁸ Později získala velmi dobré místo panské a společnice u německé herečky brněnského divadla a její matky, s kterými se po čase přesunula do Vídně, kde docházela na večerní kurzy obchodních základů a angličtiny a francouzštiny.²⁹ Kdyby ji osud nezavedl do Vídně, měla v plánu navštěvovat podobné kurzy v brněnském ženském spolku Vesna. Se svými zaměstnavatelkami musela mít velmi dobré vztahy; nebylo běžné, aby byl zaměstnancům poskytován dostatek peněz a času na návštěvu kurzů. Po zralé úvaze se však nakonec rozhodla osamostatnit a odejít do Prahy, přece jen jí chybělo české zázemí a bála se případného poněmčení.

V Praze měla štěstí a brzy získala místo u firmy na parkety jako překladatelka korespondence z němčiny a francouzštiny. Pohroužila se také do studia jazyků a po roce mohla složit státní zkoušku z angličtiny, které dávala přednost. Ta jí v roce 1904 dopomohla k vytoužené práci učitelky cizích jazyků na vyšších dívčích školách a učitelských ústavech, kterou s láskou vykonávala až do roku 1920.³⁰ Práce s mladými dívkami jí vždy naplňovala, dobře s nimi vycházela a vždy je povzbuzovala ke vzdělání a hledání vlastního místa v životě.

Při státní zkoušce z anglického jazyka se seznámila s profesorem Václavem Emanuelem Mourkem,³¹ který jí, se svou ženou pocházející z Anglie, velmi pomohl při získávání financí na studijní cestu do Anglie, při níž s přítelkyní navštívila

²⁷ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu, s. 40.

²⁸ Brno bylo v té době z větší části německé, bez němčiny se mohla jen těžko obejít. Jen v textilních továrnách pracovali dělníci převážně z českého okolí města.

²⁹ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu, s. 58.

³⁰ Ludmila Vojáčková ji doporučila jako svoji náhradnici přímo Elišce Krásnohorské pro školu Ženského výrobního spolku, a ta s ní byla velmi spokojená. Učila poté také na gymnáziu Minerva, na Městské dívčí průmyslové škole v Praze 2 a na Obchodní akademii v Praze. (PNP, Barbora Markéta Eliášová, inv. č. 22, kart. 1, Výňatek z dopisu Elišky Krásnohorské Ludmile Vojáčkové z roku 1904.)

³¹ Václav Emanuel Mourek (1846–1911) – filolog a literární historik, germanista zabývající se hlavně studiem góštiny a anglista, autor slovníků (redaktor Ottova slovníku naučného) a učebnic, editor zejména staroněmeckých textů a překladatel z angličtiny a švédštiny. Srov. Kolektiv autorů, *Lexikon české literatury, Díl 3/1*, Praha 2003, s. 338–340.

také Paříž a některá německá a švýcarská města.³² Zde tedy začala její cestovatelská dráha; vzpomíná ráda na prvotní okouzlení vším novým, co je na cestě potkalo.

Úspěchy v kariéře bohužel vyvážily neúspěchy v osobním životě. Roku 1911 jí umírá snoubenec, kterého poznala ve stejném roce mezi přáteli ze školy, kvůli banálnímu zranění na otravu krve. Ve věku 37 let ztrácí podle ní již poslední naději na rodinný život s partnerem, později zmiňuje své plány adoptovat sirotka, ale ty nikdy neuskuteční.³³

Po smrti snoubence hledá nový životní cíl, stále více ji láká objevování nových krajů. A její dobrodružná povaha nakonec vítězí.

„Zasvitlo mi ve spleti myšlenek nové světlo a ukazuje do dálky. Rozjedu se do světa. Podívám se, jak žijí lidé na jiném sklonu zeměkoule: jaké jsou jejich snahy, čím vyplňují život. Co je pro ně štěstím, co jim působí žal. Obohatím tak svoji duši a napíši o tom knihu, abych i jiným něco dala. Promyslila jsem vše, prostudovala mapu světa. A mám pevný a určitý plán: Japonsko!“³⁴

O prvních cestovatelských zážitcích B. M. Eliášové se dozvídáme nejen z jejího životopisu, ale také z cestopisů, které vždy po návratu vydávala. V životopise podrobně popisuje první cestu do Japonska, poté mění styl psaní pouze na dopisní formu. Poslední dopis je datován pobytem v Londýně v roce 1926 při návratu ze čtvrté cesty. Zde toto dílo končí, její další osudy je možné vyčíst jen z deníků či dokumentů z pozůstalosti, což bohužel plně nenahrazuje tuto sebereflexi, pohled na vlastní život zvenčí, i když může být do určité míry stylizovaný.

Cestopisy nám pokrývají pouze cestovatelské zážitky do roku 1926, poslední cestu z roku 1929 už literárně nezpracovala. Zde pro nás také končí téměř veškeré prameny osobní povahy, posledními jsou cestovní deníky z roku 1929. Poté jsme odkázáni pouze na zlomky korespondence, které bohužel odkrývají jen pramalé kousky jejího osobního života, vztahující se převážně k obtížné době stáří. Zcela nám však chybí jakákoliv osobní reflexe významných mezníků po roce 1930, válečné období, únorový komunistický převrat atd. Toto období svého života (přes 20 let) zasvětila literární činnosti, ze které se bohužel o jejích osobních životních zkušenostech již mnoho nedozvíme.

Cestovatelská činnost

„Probděla jsem tu první noc svého cestování a bylo to nesmírně radostné rozehvění, které mi nedalo spát. Trhaly se za mnou mosty starého světa a byla jsem unášena daleko do neznáma, do vzdáleného Japanu, kde mají hodně slunce a mnoho kvítí, kde bylo lze tušit tak mnoho nového. Neměla jsem obavy, že mám tak

³² Cesta byla pravděpodobně podniknuta v roce 1906, svědčí o tom vydání pasu téhož roku. (AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/4a, Pas z roku 1906.)

³³ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu, s. 192.

³⁴ Tamtéž, s. 99.

*málo peněz. Věděla jsem, že se Japonci učí cizím jazykům a doufala tam uplatnit své cizojazyčné vědomosti, a kdyby to selhalo: mám ještě dvě zdravé ruce, a ty se k nějaké práci tam přece hodí.*³⁵

Takto tedy začalo její putování roku 1912, kdy si vzala roční neplacenou dovolenou a přes rozmlouvání ze strany svých přátel se vydala vlakem přes Rusko do Japonska. Cesta proběhla bez větších obtíží, B. M. Eliášová se vždy na svých cestách cítila dobře v kosmopolitní společnosti ve vlacích a na lodích. V prvních měsících v Japonsku pobývala s anglickými přáteli paní Mourkové v horách poblíž Tokia, avšak brzy po jejich návratu do Tokia se rozhodla osamostatnit. Přestěhovala se do japonského hotelu, což jí také vyšlo o mnoho levněji, a objevovala tradiční každodenní život Japonců, který jí velmi imponoval. Vážila si jejich vlídnosti a úslužnosti, pohostinství a věčného úsměvu. Obdivovala účelnost a čistotu jejich domků a krásy jejich zahrad. Brzy se stala členem rodiny majitele hotelu a našla si japonské přátele a přítelkyně, s kterými se často navštěvovala. Našla zde tedy to, co doma vždy postrádala. Jako cizinka zde byla vždy středem pozornosti, snažila se ale zapadnout a nosila tradiční kimona a vlasy upravené v japonském stylu.

Nejprve dávala soukromé hodiny francouzštiny a němčiny místním Angličankám, později začala učit angličtinu ve škole pro poštovní úředníky. I ona sama se nadále vzdělávala, nejen studiem japonštiny, ale také navštěvováním kurzů ikebany na Ženské univerzitě³⁶ poblíž Tokia. Žila zde velmi skromně, přesto však ráda cestovala s přáteli po okolí, navštěvovala divadla a muzea. Japonsko zůstalo navždy její srdeční záležitostí a velmi ráda se sem vracela.³⁷

Podarilo se jí dokonce našetřit si obnos potřebný ke splnění dalšího snu, kterým byl návrat do rodné země oklikou přes USA. Nastoupila na loď plující přes Havajské ostrovy do San Franciska, na které naštěstí přežila tajfun i mořskou nemoc. Jen celní úředníci jí ztrpčili život pozdržením jejího vstoupení do USA.³⁸

Další její cestovatelské plány přetřala 1. světová válka. Vrátila se tedy ke své učitelské činnosti, kterou si zpestřovala pořádáním přednášek o Japonsku, provázených jejími četnými diapozitivy, a psaním článků do novin a časopisů.

Válečnou dobu reflektuje ve svých vzpomínkách jako dobu bídy a utrpení pro ty na frontě i v zázemí, dobu, kdy vše lidské bylo potlačeno, a světem zmítala nesmyslná válka. Netají se nepřítelstvím k Rakousku-Uhersku, vzpomíná, s jakou nechutí předcítala žákům povinné oběžníky o úspěchu rakouských vojsk a jak jí

³⁵ Srov. Barbora Markéta ELIÁŠOVÁ, *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule*, Praha 1915, s. 7.

³⁶ Založil ji Žinso Naruze, zakladatel více dívčích škol a prezident Nippon žóši daigakko, při čemž se inspiroval při studiu ženského školství v Americe a v Evropě. Chtěl vzděláním odklonit ženy od smutných osudů gejš a kurtizán. Vzdělané ženy budou potom lépe vychovávat své děti, aby například nepropadly alkoholismu apod. Jako v mnoha jiných zemích stál tedy na počátku ženských vzdělávacích ústavů muž, důvody byly také velmi podobné. Podobné byly i námitky proti, Japonci se báli, aby vzdělání nemělo za následek nechuť žen ke vdavkám a celkově k ohrožení jejich poslušné povahy. (Srov. Barbora Markéta ELIÁŠOVÁ, *Dcery Nipponu*, Praha 1935, s. 26.)

³⁷ B. M. ELIÁŠOVÁ, *Rok života*, s. 19–92.

³⁸ Tamtéž.

těšily zprávy o odvážných Češích, kteří přeběhli k „nepříteli“.³⁹ 28. říjen přivítala s nadšením. „Čtyři dlouhá léta nejstrašnějších hrůz! Čtyři léta hromadného ubijení a mrzačení lidí v polích. Čtyři léta hladu a duševní trýzně pro nás v zázemí! Oběti ceny neodhadnutelné vyžádal si tento děsný válečný požár – ale konečně dohasíná!“⁴⁰

Roku 1920 odjíždí z Prahy do Japonska jako administrativní síla pro vyslanectví nově vzniklé republiky. Není jisté, jestli ji pro toto místo doporučil sám Tomáš Garrigue Masaryk, který se zajímal o její přednáškovou činnost,⁴¹ nebo ministr zahraničí Edvard Beneš, s jehož manželkou Hanou si B. M. Eliášová dopisovala.⁴² Už v Praze však jmenovaný vyslanec Karel Pergler⁴³ dával najevo svůj nesouhlas s posiláním ženských pracovních sil do zahraničí. Situace se nezlepšila ani po jejím příjezdu. Pracovníci úřadu se k ní chovali přezíravě, nedostala ani ubytování na ambasádě, ani příspěvky na zařízení ubytování jinde. Pracovní zařazení bylo nejasné, postupně se stala pomocnou silou pro všechny, tedy tou na posledním místě. Vyslanec sám jí práci nedával a naopak žádal do Prahy o její odvolání pro neschopnost. Tato situace ji pochopitelně nervově velmi vyčerpávala, příjemné chvíle zažívala jen mimo ambasádu se svými přáteli z předchozího pobytu. Byla požádána o pořádání přednášek o Československé republice, například na univerzitě Waseda,⁴⁴ a psaní článků do místních časopisů.⁴⁵ B. M. Eliášová tímto dělala pro československou věc v Japonsku více nežli Pergler, který se stýkal převážně s Američany. O této činnosti se dozvěděl také prezident Masaryk a vyslovil jí pochvalu.⁴⁶

Situace na vyslanectví se stávala neudržitelnou; jednotliví úředníci na sebe nevrážili a značnou moc měl teprve devatenáctiletý osobní sekretář vyslance Jiří

³⁹ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu, s. 201.

⁴⁰ Tamtéž, s. 203.

⁴¹ L. BOBÍKOVÁ, *Cestovatelka mezi diplomaty*, s. 24.

⁴² V její pozůstalosti se bohužel žádné vzájemné dopisy nedochovaly.

⁴³ Karel Pergler (1882–1954) emigroval do USA, kde se stal úspěšným advokátem. Roku 1915 se zapojil do zahraničního odboje a nemálo pomohl Masarykovi v navazování politických styků v USA. Roku 1918 se stal místopředsedou Československé národní rady v USA a po skončení války nastoupil jako vyslanec v USA, roku 1920 byl přesunut do Japonska. Po neúspěchu zdejší mise a soudní pře – vyšetřování zpronevěry na vyslanectví, která skončila v jeho prospěch – odjel opět do USA, kde rozšiřoval traktáty proti Edvardu Benešovi. Do ČSR se vrátil roku 1929 a dostal se do československého Národního shromáždění jako kandidát Ligy proti vázaným kandidátkám. Po neúspěšném tažení proti Benešovi byl roku 1932 vykázán z ČSR. V USA se stal univerzitním profesorem a děkanem Právnické fakulty Národní univerzity ve Washingtonu. (Srov. L. BOBÍKOVÁ, *Cestovatelka mezi diplomaty*, s. 25.)

⁴⁴ Roku 1882 založil Šigenobu Okuma, samurajský učitel a politik období Meidži, Tokyo Senmon-gakko jako vyšší odbornou školu. Na Univerzitu Waseda byla povýšena v roce 1902, dnes patří mezi šest nejprestižnějších japonských univerzit. (Srov. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Univerzita_Waseda> [cit. 2. května 2010]; URL: <<http://www.waseda.jp/eng/about/history.html>> [cit. 2. května 2010].)

⁴⁵ Michael BOROVIČKA, *Česka v zemi vycházejícího slunce*, Lidé a země 53, 2004, č. 2, s. 97.

⁴⁶ B. M. ELIÁŠOVÁ, *Pod Karlem Perglerem*, s. 8–16.

Novák. B. M. Eliášová se snažila zapojovat do těchto problémů co nejméně, přesto to byla nakonec ona, kdo zadržel materiály usvědčující osobního sekretáře Perglera z defraudace státních peněz. Ten byl později dopaden na cestě do Ameriky a po převezení zpět do Tokia byl odsouzen k půlročnímu vězení.⁴⁷

Po této aféře byl Karel Pergler odvolán a obviněn z nedbalosti, nedodržování úředních povinností i jiných prohřešků (obohacování se prodejem pian na vyslanectví). Odsouzen nikdy nebyl, avšak jeho diplomatická kariéra skončila.

Podle některých autorů to byl právě cíl Edvarda Beneše, který s Perglerem nevycházela a přál si ukončení jeho diplomatické dráhy. Vybral prý do legace sobě loajální zaměstnance, kteří měli způsobit Perglerovi diplomatickou ostudu. Již jsem se zmínila o spojení B. M. Eliášové s Hanou Benešovou, často bývá citován výrok z korespondence Eliášové: „*Byli jsme, jak víte, posláni s Perglerem, abychom mu zlomili vaz.*“⁴⁸ Dalším členem byl Jan Reichmann, autor prvního Benešova oslavného životopisu a jeho spolužák z gymnázia, který byl údajně propuštěn z Práva lidu pro zpronevěru.⁴⁹

Barbora Markéta Eliášová se už kupodivu ke své učitelské práci v roce 1921 nevrátila. Vrhla se na dráhu žurnalistky „na volné noze“ a přispívala svými články například do Pražského ilustrovaného zpravodaje, Národních listů, Venkova, Národní politiky, Ženských listů apod.; vydala také sbírku příběhů ze starého Japonska. Nejvíce článků vyšlo od počátku 20. let do poloviny 30. let 20. století. Se svými přednáškami procestovala celou republiku a působila i v rozhlase.

Jen co se opět sešlo trochu peněz, vyrazila Barbora Markéta Eliášová na svou třetí cestu do Japonska. Na ní se zastavila také v Egyptě, kde se vypravila na velbloudu k pyramidám, v Jemenu, na Srí Lance, Singapuru, Hongkongu a Šanghaji. V Tokiu navázala na svou přednáškovou činnost a dále zasílala své články o Japonsku do Čech. Idylický pobyt byl ale přerušena 1. září 1923 zemětřesením, které ji zastihlo v Jokohamě. Jen s velkým štěstím přežila, přišla o všechn svůj majetek a jen s vypětím všech sil se dostala sama pěšky za tři dny do Tokia. Měla tehdy téměř 49 let, zachránila ji opět houževnatost a snaha uspět. Strávila několik dní v hotelu v Kobe, než na vyslanectví vystavili nový pas a ona získala za vypůjčené peníze lístek na loď, která ji odvezla z rozrušeného Japonska (zemětřesení si vyžádalo 150 000 obětí) do Kanady.⁵⁰

Ani cesta přes Spojené státy pro ni nebyla bezpečnou, při cestě z Chicaga do New Yorku se její rychlík srazil s nákladním vlakem. V New Yorku se poté pokusila pořádat přednášky o svých zážitcích se zemětřesením a na pomoc Japonsku, ale nesešla se s velkým zájmem; ten přišel až doma. Po návratu pořádala mnoho přednášek a sepsala opět cestopis, ve kterém se mohla z těchto otravných zážitků

⁴⁷ B. M. ELIÁŠOVÁ, *Pod Karlem Perglerem*, s. 18–20.

⁴⁸ L. BOBÍKOVÁ, *Cestovatelka mezi diplomaty*, s. 26.

⁴⁹ J. N. ROSTINSKÝ, *Diplomatická enkláva Čechů v Japonsku*, s. 38; L. BOBÍKOVÁ, *Cestovatelka mezi diplomaty*, s. 25.

⁵⁰ Josef GLÜCKSELIG, *Naši lidé a svět*, Víkend 3, 1993, č. 45, s. 10.

vypsat. Spolek Svatobor, jehož byla členkou,⁵¹ jí poskytl příspěvek tisíc korun, aby si mohla opět doplnit svoji cestovatelskou výbavu.⁵²

Svoji čtvrtou větší cestu podnikla Eliášová v letech 1925–1926 a dostala na ni dokonce stipendium 2 tisíce korun od ministerstva školství, určené na dokončení studia ikebany i ke sbírání materiálů k další přednáškové a literární činnosti, a 4 tisíce korun od České akademie věd a umění.⁵³ Je proto trochu s podivem, že se tentokrát při svých cestách do Japonska vůbec nedostala. Z cestopisu se dozvídáme, že odklon od cesty do Japonska byl dílem rychlého rozhodnutí až během cesty samotné, kdy jí přišlo škoda nevyužít zeměpisné blízkosti Austrálie a nepodívat se na tento nejmladší kontinent. Jak toto rozhodnutí poté odůvodnila institucím, jež jí poskytly příspěvky, a jestli vůbec tyto instituce vysvětlení požadovaly, nám bohužel již není známo.

Tato cesta se lišila od těch předchozích hlavně počtem navštívených zemí. Při předchozích cestách navštívila vždy jen přístavy, kterými proplouvala její loď, a hlavním cílem bylo Japonsko, kde strávila nejvíce času, a poté se vracela přes Spojené státy americké. Nyní se z cestovatelky vracející se stále do své oblíbené země stala cestovatelka objevující nové destinace. Tropické kraje ji vždy lákaly, i když vedra zde panující pro ni jako Středoevropanku musela být těžko snesitelná. Rozhodla se blíže poznat některé holandské kolonie v Indonésii.⁵⁴ Vypravila se nejdříve na Jávu, kde ji velmi zaujaly místní korpulentní Evropanky, obsluhované armádou služebnictva, a domorodé ženy dychtící mít dítě s bělochem, což mu poté může dopomoci ke státnímu úřednictvu. Dále pokračovala na Bali a do Austrálie, kde pobyla delší dobu. I zde propagovala Československo a zaměřila se na poznávání venkovského obyvatelstva. Navázala také vztahy s místním ženským hnutím. V australském tisku o ní vyšlo několik článků. Představují ji jako ženu-cestovatelku, činnou ve feministickém hnutí, a přidávají vždy několik informací o ženském hnutí v Československu. Neopomenou zmínit, že ženy zde pronikly už i do politiky a jsou členkami parlamentu. Podobné články vyšly i v novinách na Jávě, v Japonsku i v jihoafrickém Kapském městě.⁵⁵ Cestou domů se už jen zastavila ve zmíněném Kapském městě a na Kanárských ostrovech.⁵⁶ Dohromady byla tehdy na cestě celých 13 měsíců.

Poslední, čtvrtou cestu do Japonska podnikla roku 1929, již s významným příspěvkem 30 tisíc korun od tehdejšího ministra zahraničí Edvarda Beneše.⁵⁷ Mimo

⁵¹ Prokazatelně máme členství doloženo v roce 1924, dochoval se její členský lístek. (Srov. AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/8–5, Členský lístek Svatoboru.)

⁵² AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/12, Stručný životopis psaný B. M. Eliášovou.

⁵³ Tamtéž, sign. 5/4, Výstřížky z novin, letáky a podobně.

⁵⁴ Indonésie – tehdy Holandská Indie – se rozkládala na části Malajských ostrovů, například k ní patřily ostrovy Sumatra, Jáva, Celebes, dvě třetiny Bornea, velká část Nové Guiney a mnoho menších ostrovů. (Srov. Barbora Markéta ELIÁŠOVÁ, *Rok na jižní polokouli*, Praha 1928, s. 26.)

⁵⁵ PNP, Barbora Markéta Eliášová, inv. č. 37–43, Články o B. M. Eliášové v cizojazyčném tisku.

⁵⁶ P. FORMÁNKOVÁ, *Sny se mohou i plnit*, s. 97.

⁵⁷ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/12, Stručný životopis psaný B. M. Eliášovou.

Japonska procestovala také Koreu, Mandžusko a přes Sovětský svaz, tedy stejnou cestou, jako když poprvé mířila do Japonska, se vrátila domů. Informace o této cestě můžeme získat pouze přímo z jejích cestovních deníků, jako jedinou ji nezpracovala formou cestopisu.⁵⁸

Tato cesta byla její nejkratší, trvala jen čtyři měsíce a převážnou část strávila v Japonsku, kde byla již počtvrté. Bylo jí 55 let, což pravděpodobně ovlivnilo nejen délku cesty. Ze zápisků můžeme vyčíst více informací osobní povahy, promítají se zde četné cestovní zkušenosti, má možnost srovnávat, i její povaha. Dává více prostoru svým názorům, hlavně je pro ni důležité to, jak se k ní lidé chovají. Stále ale zaznamenává poznatky o životě na lodi, přírodních krásách navštívených zemí, něco z jejich historie a tradic, i když se těmto věcem věnovala také v minulých denících a cestopisech. V těchto denících však nalezneme mimo jiné to, co se v jejích cestopisech dříve objevovalo jen sporadicky – kritiku Japonska a Japonců, jejich srovnání s jinými národy, ze kterého nevyhází nejlépe.

Při rozboru cestovního deníku se nám tedy B. M. Eliášová ukazuje v poněkud jiném světle – jako nedůtklivá dáma, choulostivá na jednání okolí k její osobě. Musíme však brát v potaz, že okolnosti, které jí třeba při první cestě, kdy byla mladá a plná očekávání, nepřipadaly důležité, ji v 55 letech mohly obtěžovat a činit cestování nepohodlným. Také je pravdou, že po této zkušenosti se už na cesty nevydala, a možná právě celkově negativní dojmy z této cesty byly důvodem, proč ji literárně nezpracovala.

Po roce 1929 B. M. Eliášová nadále přednášela o svých cestách, například v rozhlase na Radiojournalu,⁵⁹ psala cestopisy, beletrii pro mládež i články do různých časopisů a byla zaměstnána na ministerstvu zahraničí jako překladatelka zahraničního tisku. Byla to práce zdaleka podceňující její kvality a zkušenosti; Edvard Beneš prý práci na počátku označil pouze za dočasnou,⁶⁰ vykonávala ji však až do roku 1939.

Za války se zapojila do odboje, psala a rozmnožovala letáky proti okupantům. Těžká doba zhoršila její kloubní revmatismus, kterým byla sužována až do konce života.⁶¹ V 50. letech se k němu přidala bronchitida a rozedma plic, v posledním roce života byla upoutána na invalidní vozík a také finanční situace byla velmi špatná. Žila sama, nikdo z příbuzných se o ni nemohl postarat, musela si platit ošetřovatelku, která u ní aspoň dvakrát týdně přespávala. Jen v roce 1951 se jí dostalo příspěvku 8 tisíc korun za spisovatelskou a publikační činnost od minister-

⁵⁸ K této cestě se vztahují dva deníky – jeden od 24. 2. do 22. 5. 1929 (AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 3/17, I. deník 1929.) a druhý od 23. 5. do 25. 6. 1929 (Tamtéž, sign. 3/18, II. deník 1929).

⁵⁹ PNP, Barbora Markéta Eliášová, inv. č. 1–2, Smlouvy s Radiojournalem z let 1935 a 1936.

⁶⁰ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/3, Jak to bylo tenkrát v Tokiu, s. 16.

⁶¹ Při jednom bombardování byla vytlučena okna jejího pankráckého bytu, což její zdravotní stav ještě zhoršilo. (Srov. AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/19, Soubor konceptů a strojepisů dopisů odeslaných B. M. Eliášovou.)

stva školství; také Syndikát českých spisovatelů, jehož byla od roku 1945 členkou, jí přiřkl malý důchod.⁶²

Spojení se světem zajišťovala jen oddaná bývalá žákyně Evženie Plíhalová, která byla její velkou oporou v posledních letech života. Starala se o ni posledních sedm let života, i když také jí ubývalo sil a kvůli srdeční chorobě musela odejít do důchodu a opustit práci.

Barbora Markéta Eliášová zemřela ve svém bytě v Učitelském domě na Pankráci v půl páté ráno 27. dubna 1957 ve věku 82 let. Jako příčina smrti bylo indikováno astma a jeho následkem srdeční choroba. Pohřeb žehem se uskutečnil 30. dubna v nuselském krematoriu a její popel byl uložen do rodinné hrobky pana Maxmiliána Eliáše⁶³ na Olšanských hřbitovech.⁶⁴

Rodná obec Jiříkovice odhalila B. M. Eliášové roku 2003 pamětní desku pro významné osobnosti obce v zasedací místnosti obecního úřadu; k této příležitosti také vznikl již zmiňovaný sborník⁶⁵ ve spolupráci s Muzeem ve Šlapanicích, kde připravují výstavu o této významné rodačce.

Literární činnost

Z díla Barbory Markéty Eliášové můžeme za cestopisy označit knihy *Rok života mezi Japonci a kolem zeměkoule* (1915), *V Japonsku v dobách dobrých i zlých* (1925) a *Rok na jižní polokouli* (1928). První knihu vydala, jako téměř neznámá učitelka, ještě vlastním nákladem, druhou vydalo nakladatelství Aloise Konička a třetí Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské. Částečně by sem bylo možné zařadit i spisek *Pod Karlem Perglerem. Rok života na československém vyslanectví v Tokiu* (1929), jenž popisuje krátce její cestu s legací do Japonska a poté její pobyt tam. Zaměřuje se však hlavně na situaci na velvyslanectví, jen okrajově zmiňuje jiné události ze svého života.

Barbora Markéta Eliášová neměla v českém jazyce vzor, jak jako žena psát cestopisná díla o Orientu, našla si tedy sama svůj způsob. Nevíme nic ani o případném vzoru ze zahraniční literatury.⁶⁶ Na počátku 20. století se sice již objevovaly

⁶² AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 1/15, Korespondence přijatá od institucí 1909–1954.

⁶³ Hrob číslo IX–16–97. Rodinné vazby na Maxmiliána Eliáše se zatím vypátrat nepodařilo.

⁶⁴ D. HORSKÁ, *Barbora Markéta Eliášová*, s. 13.

⁶⁵ Josef PAULÍK a kol., *Barbora Markéta Eliášová*, Jiříkovice 2003.

⁶⁶ B. M. Eliášová již od mládí milovala knihy, bohužel však nezanechala svědectví o tom, jakému žánru či přímo autorovi dávala přednost, jestli jí třeba k cestování přivedly některé cestopisné knihy našich cestovatelů, jaké knihy si vybírala z cizojazyčné literatury a zda měla nějaké spisovatelské vzory ať už pro psaní cestopisů, nebo beletrie. Jedinou indicií je dopis Gabriele Preissové, zmiňovaný v části věnované její pozůstalosti v literárním archivu Památníku národního písemnictví, který se váže k jejím spisovatelským začátkům. Do Japonska již dříve cestovali někteří ze známých českých cestovatelů, bylo vydáno i několik cestopisů a odborných knih o Japonsku. (Např. Josef KORENSKÝ, *Cesta kolem světa. Japonsko*, Praha 1895; Enrique Stanko VRÁZ,

knihy ženských autorek, popisující země, které navštívily, ale jednalo se jen o země evropské a jejich styl byl opravdu převážně popisný. Vycházel pravděpodobně z tradice psaní cestovních deníků v 19. století a také ze stylu cestovních průvodců a bedekrů. Hlavní byl výčet navštívených památek, exkurz do historie toho kterého místa; důraz se kladl také na úroveň ubytování, dopravy a stravy. Osobní hodnocení a zážitky je nutné hledat mezi řádky. Z toho, o co jevila dotyčná největší zájem, čemu věnuje v knize nejvíce místa a jaká místa navštívila, můžeme vydedukovat, jaká byla příčina a cíl její cesty, co ji nejvíce zaujalo a čemu dávala přednost – zda muzeu či přírodě, hlavním turistickým atrakcím nebo objevování nového.

Naše autorka se od tohoto stylu již odklání. Už v prvním cestopise se objevuje schéma, které nadále používala. Vyprávění se rozvíjí lineárně, začíná odjezdem z Prahy a končí příjezdem zpět, velká plocha je věnována popisu cesty na místo určení. Doprava vlakem ani lodí jí nedělala potíže, nepovažuje ji pouze za nutné zlo. Podává ráda informace o specifické cestující společnosti, do které vždy bezproblémově zapadla. Na navštívených zemích ji zajímá hlavně současnost. Historii se věnuje minimálně, hluboké exkurzy do minulosti nenajdeme, ale důležité události ovlivňující současnost zde místo mají. Etnografických pozorování je ještě méně, ale jsou. B. M. Eliášové nebrala obyvatele cizích zemí jako něco exotického, odlišného, rozhodně nebyla xenofobní; na každém národu se snažila najít dobré i špatné rysy, avšak bez odsuzování. Z drobných náznaků v cestopisech lze však vyčíst, že mnoha kulturním jevům nerozuměla, a tudíž je ani nechtěla vidět nebo se jimi zabývat. Hlavně se ale hojně věnuje každodenní realitě, tomu, co byla schopná zařadit si do svého referenčního rámce, přičemž nevynechává ani drobné detaily. Nejvíce ji zajímá, jak lidé žijí svůj každodenní život v různých koutech světa, co je spojuje a co mají odlišné. Často srovnává situaci doma a v cizině, snaží se ale být objektivní a zvážit všechna hlediska. Středobodem jejího zájmu jsou lidé, cizinci, míšenci a především ženy. Zejména v cestopisech z Japonska v dlouhých pasážích popisuje vzájemné návštěvy s japonskými přítelkyněmi, ženami podobného společenského postavení a podobných vlastností, jako měla ona sama. Nikdy nezapomene zmínit ženskou otázku v té které zemi, jaký je osud žen a jestli do něj již mohou samy zasahovat.⁶⁷

Barbora Markéta Eliášová psala i pro dnešního čtenáře čtivým jazykem. Knihy nejsou přehnaně obsáhlé, mají v průměru kolem dvou set stran. Druhý a třetí cestopis je opatřen fotografiemi, které sama pořídila. Jen v případě druhého cestopisu se vyskytují pravděpodobně také fotografie jiného původu, poněvadž její fotoaparát byl zničen při zemětřesení. Informace čerpala ze svých cestovních deníčků, kam si vše pečlivě zapisovala. Opět je tu výjimka v případě druhého cestopisu, kdy veškeré zápisky shořely v Jokohamě, a ona proto musela čerpat při popisu svého

Z cest E. St. Vráze, Praha 1897; Joe HLOUCHA, Vzpomínky na Japonsko, Praha 1908; Alois SVOJSÍK, Japonsko a jeho lid, Praha 1913.)

⁶⁷ H. HEROLDOVÁ, *Narativní metody v díle Barbory Markéty Eliášové.*

třetího pobytu v Japonsku (až do zemětřesení) ze svých vzpomínek. Zápisky v denících jsou téměř totožné s pozdějším vyjádřením v cestopisech, jen je samozřejmě přidáno více poetických popisů, vysvětlení a celkově kostra vyprávění.

Tyto cestopisy jsou jedny z mála ženských cestopisů či obecně knih o Japonsku, které byly vydány a které reflektovaly pohled Středoevropany-cestovatelky na odlišnou východní kulturu. Jsou cenné i svým časovým zařazením, kdy zachycují důležité období přerodu samotného Japonska a počátky ženské emancipace. Poslední cestopis podává informace o zemích, které před B. M. Eliášovou navštívilo opravdu jen málo Čechů, ať už „profesionálních“ cestovatelů či nejrůznějších odborníků. Většina však také zaznamenala své cesty v cestopisech nebo článcích a odborných knihách.⁶⁸

Ženské autorky podobných cestopisů bychom hledali dlouho a marně, hlavně pro tyto exotické oblasti. Pouze pro oblast Japonska nalezneme několik knih, spíše však odborných, z pera Vlasty Hilské⁶⁹ a také vzpomínky z cest s manželem od Růženy Baumové-Fikejzové.⁷⁰

V beletristickém díle Barbory Markéty Eliášové převažuje literatura pro mládež, dále sem ale můžeme zařadit její přepisy japonských pohádek a pověstí, spis o životě japonských žen, překlad japonského románu i jiných knih a její učebnice a cvičebnice pro studium angličtiny. Patří sem samozřejmě také její nejrůznější články, ať už do českých, či japonských novin a časopisů. Pokoušela se také

⁶⁸ V Indonésii (na Jávě a Sumatře) působili například dva čeští lékaři, František Čurda (1844–1886) a Pavel Durdík (1843–1903), z nich druhý napsal o svém působení zde několik knih. Např. Pavel DURDÍK, *Pět let na Sumatře: vypravování vojenského lékaře*, Praha 1893; Týž, *U lidožroutů: obrázky ze severní Sumatry*, Praha 1897; Týž, *Manželství v tropech a u nás*, Praha 1902. Na Jávě a do Austrálie zamířili také badatelé-geografové Jiří Viktor Daneš (1880–1928) a Karel Domin (1882–1953) a z jejich cest vznikl obsáhlý cestopis: Jiří Viktor DANEŠ – Karel DOMIN, *Dvojím rájem, 1. díl, Cesta na Jávě a po Jávě*, Praha 1912; Titíž, *Dvojím rájem, 2. díl, Cesta po Australii a na Ceylon*, Praha 1912. Do Austrálie se již podívalo přece jen více Čechů. Vůbec první byl pravděpodobně dobrodruh Čeněk Paclt (1813–1887), dále například původem zahradník a obchodník s přírodninami Alois Topič (1852–1927), cestovatelé Josef Kořenský a Josef Ladislav Erben (1888–1958) a již zmínění Daneš s Dominem. Ode všech máme i písemné vzpomínky či články z jejich cest. (Srov. Vladimír ROZHONĚ, *Čeští cestovatelé a obraz zámorí v české společnosti*, Praha 2005.)

⁶⁹ Vlasta Hilská (1909–1968) – japanoložka, profesorka japonské filologie a dějin, v Japonsku pobývala třikrát v roce 1936, 1958 a 1966. Z díla např. Vlasta HILSKÁ, *Japonsko v minulosti a dnes*, Praha 1940; Táž, *Lidé a věci v Japonsku*, Praha 1941; Táž, *Dějiny a kultura japonského lidu*, Praha 1953.

⁷⁰ Růžena Baumová-Fikejzová – manželka cestovatele Jiřího Bauma (zoolog, cestovatel, fotograf). Absolvovala s ním nejprve cestu po Evropě v roce 1933 (Španělsko, Skandinávie, Pobaltí), poté i cestu kolem světa (Austrálie, Japonsko, USA). Cestovali speciálně pro cestování upraveným vozem Tatra 72. Poslední cestu podnikli v roce 1938 do Afriky, vraceli se již do zpola obsazeného Československa, za války se zapojili do odboje. Jiří Baum zemřel ve Varšavě roku 1944. Jeho sbírky jsou uloženy v Archivu Národního muzea. Z díla např. Jiří BAUM, *Kolem zeměkoule*, Praha 1956; Růžena FIKEJZOVÁ, *Japonsko očima ženy*, Praha 1941; Růžena FIKEJZOVÁ, *Austrálie očima žen*, Praha 1941. Srov. URL: <http://baum.com.au/Dr_J_Baum/Dr_J_Baum_zoolog_a_cestovatel.html> [cit. 2. května 2010].

o básnickou tvorbu, avšak nikdy se, zřejmě ze sebekritických důvodů, nesnažila o její vydání.

Časopisecké a novinové články souvisejí s jejím cestováním, nejnplodnější období tedy spadá do 20. a začátku 30. let. V literatuře pro mládež našla B. M. Eliášová naplnění své spisovatelské dráhy zhruba od poloviny 30. let do počátku 40. let, kdy již necestovala do dalekých krajin, trávila poklidné stáří v Roztokách u Prahy a pracovala pro ministerstvo zahraničí jako překladatelka článků ze zahraničních novin. V poválečných letech vyšlo v novinách a časopisech jen pár starých i novějších reportáží a povídek z cest.⁷¹

Barbora Markéta Eliášová se rozhodla seznámit české čtenáře nejen se současným Japonskem, ale také se starým Nipponem. A ten se nejlépe projeví v lidových pohádkách a pověstech. Ty nejlépe vypovídají o počátcích vlasti hrdinských samurajů a překrásných gejš. Japonské pohádky přeložila, nepodařilo se však zjistit, přes který cizí jazyk, a doplnila originálními japonskými ilustracemi. Vydala je poté vlastním nákladem v knihtiskárně Aloise Koníčka v roce 1924, a protože jejich úspěch nebyl zanedbatelný, došlo k jejich znovu vydání v roce 1943 v nakladatelství J. Rebce. Podobně převyprávěla japonské pověsti *Z vlasti samurajů. Zkázky z Nipponu starého a nového*, které vyšly v nakladatelství Rudolfa Šimka v roce 1922. Příběhy jsou plné specifických japonských reálií a exotiky, hlavním motivem bývá život samurajů, na jejichž činy byli Japonci vždy velmi hrdí. Kdokoliv měl samurajské předky, byl ctěn a synové i dcery rodu byli vychovávaní podle přísných pravidel Bušida, etického kodexu, který mezi Japonci přetrvával ještě dlouho do moderní doby.

Velmi obsahově bohatá a také dřevoryty slavných japonských autorů krásně ilustrovaná je kniha *Dcery Nipponu*, která byla vydána v nakladatelství Bedřicha Kočího roku 1925. Barbora Markéta Eliášová jedinečně zachytila během svých prvních dvou pobytů v Japonsku (před a po 1. světové válce) změny v životě japonských žen, jejich přerod z žen starého, tradičního Nipponu k ženám Nipponu nového, moderního.

Literatura pro mládež je spíše didaktického charakteru. B. M. Eliášová se snažila mladým předat svoji zkušenost chudého sirotka, jenž dokázal svojí pílí a odhodlaností dosáhnout svého snu; v jejím případě stát se učitelkou. A co víc, chudé děvče z Moravy se vydalo samo do dalekého světa, kde prokázalo samostatnost, poctivost a slušné jednání, se kterým je možné uplatnit se všude ve světě. Svoje cestovatelské zkušenosti, znalost dalekých krajů a cizích národů využila v míře vrchovaté. Podobné, ne-li stejné sny a možnosti mají přece všechny děti a mládež světa. To, co mají odlišné – tradice, výchovu a životní podmínky –, je to, co mělo mladé české čtenáře nalákat a obohatit.

Ve většině románů, jejichž zápletky nám mohou dnes připadat poněkud naivní, se zaměřuje na emancipační témata, hlavně na vzdělávání dívek; na boj se starými tradicemi a předsudky, které v mnoha východních zemích dlouho bránily

⁷¹ J. GLÜCKSELIG, *Naši lidé a svět*, s. 10.

obecnému vzdělávání žen. A cesta za vzděláním je pro B. M. Eliášovou téměř totožná s cestou za štěstím.⁷²

Další romány jsou spíše příkladem konzumní literatury pro dívky, jen zasažené do exotického prostředí Japonska, Jávvy, Číny či Indie. Vyskytují se v nich čeští inženýři, kteří nacházejí v dalekých krajích své životní družky, nebo moderní dívky různých národů a tradic, které bojují za emancipaci, odkládají klasičtí posllušnost rodičům ve střetu s životním štěstím. Například román *Letkyně Armila*⁷³ vypráví o přátelství české dívky, jejíž otec je pilot, s javánskou princeznou, která je v šestnácti letech první ženou-pilotkou na Jávě. Zde se ukazuje také zaujetí B. M. Eliášové pro moderní techniku jako letadla či zaoceánské lodě. Celkově vždy propagovala nové společenské i technické směry a myšlenkové proudy.

Barbora Markéta Eliášová zkoušela proniknout nejen do tvorby prozaické a poetické, ale i do dramatu. Již v roce 1909 sepsala veršovanou hru *Světлана*, kterou poté sehrály její žákyně na školní akademii 20. února téhož roku.

Dále musíme zmínit také její činnost překladatelskou a odbornou. Překládala hlavně z angličtiny, tento jazyk jí byl nejbližší. Za všechno můžeme uvést knihy o pro ni blízkých tématech – knihu *Cesta ke štěstí a životnímu úspěchu* od Paula Nyssense a *Kouzlo ladné postavy* od Janet Lane o správném držení těla.⁷⁴

Přes cizí jazyk, pravděpodobně angličtinu, přeložila jako jedna z prvních v našich zemích japonský román. Byl to román Tokutomi Roky *Hototogisu* (Kukačka), který zapadal do jí blízkého okruhu sentimentální literární tvorby. Vyšel v letech 1898–1899, v anglickém překladu roku 1904 a nakladatelství Šimek vydalo překlad B. M. Eliášové roku 1922 pod názvem *Namikosan*.

O jejích znalostech japonštiny není přesně nic známo, v pozůstalosti se dochovaly jen překlady japonských básní v česko-japonském znění, autorství však není potvrzeno a o vydání nemáme zprávy.⁷⁵ Pravděpodobně se uměla japonsky domluvit v každodenním styku, přece jen žila delší dobu přímo mezi Japonci, ale psaný jazyk příliš neovládala.⁷⁶

Za zmínku stojí také anglické učebnice, které sestavila hlavně k využití na dívčích školách, kde učila. Roku 1909 vydalo nakladatelství Bursík a Kohout její *Cvičebnici anglického jazyka pro školy* a roku 1919 následovala u Edvarda Leschingera *First Reading Book* jako konverzační pomůcka k této cvičebnici.

⁷² Barbora Markéta ELIÁŠOVÁ, *Okénko do světa*, Praha 1935²; Táž, *Sunea a Kétai*, Praha 1946²; Táž, *Hanako*, Praha 1944; Táž, *Hura hledá cestu do nebe*, Praha 1947.

⁷³ Táž, *Letkyně Armila*, Praha 1937.

⁷⁴ AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 5/7, Konvolut novinových výstřížků s různou tematikou.

⁷⁵ Tamtéž, sign. 3/1, Překlady japonské poezie.

⁷⁶ A. KRAEMEROVÁ, *Na vlnách osudu*, s. 231. Jen v jednom článku se uvádí, že japonštinu ovládala a přímo tedy přeložila román *Hototogisu* od Tokutomi Roky pod českým názvem *Namikosan*. Tato informace je však obtížně prokazatelná, důvod je pravděpodobně v celkově jiném zaměření tohoto článku a autora samotného. (Srov. J. N. ROSTINSKÝ, *Diplomatická enkláva Čechů v Japonsku*, s. 38.)

Zanedlouho byla vydána *Second Reading Book* s výběrem článků z anglických dějin, filozofie a umění.⁷⁷

Barbora Markéta Eliášová byla na počátku 20. století jedna z prvních moderních pracujících a vzdělaných žen a nebála se své vlohy zúročit i za oceánem. Vybrala si zemi pro tehdejší dobu velmi neobvyklou. Nakonec se ale její výběr ukázal jako velmi dobrý, protože v Japonsku našla to, co jí v Čechách vždy chybělo – spoustu milých přátel a rodinné zázemí, lidi žijící v souladu s přírodou a s úctou k lidem. Tato dobrá zkušenost ponoukala k dalším cestám, na nichž vždy potkala dobré přátele a zhlédla nové překrásné kraje. Ráda se o tyto zážitky podělila i s ostatními, její přednášková činnost byla velmi rozsáhlá a zahrnovala také propagaci Československa v zahraničí.

Hlavně v kontrastu s dětstvím a kořeny, které ji předurčovaly spíše k celoživotní práci na poli či v továrně, vyniká houževnatost a píle, neoblomné směřování k vytyčenému snu a nezaleknutí se případných překážek. Tyto její vlastnosti jí také pomáhaly v druhé, cestovatelské etapě života, kdy musela, ne už nejmladší, přestat různá úskalí a nebezpečí cestování. V jejím případě cestování do jisté míry osamělého, zpestřeného jen setkáváním nových přátel ze všech koutů světa. „*Právě ve chvílích osamocení vybavují se mi v mysli různé scény zajímavé i krásné, jak procházely před mými zraky kdesi v jiných končinách světa. Vybavují se mi vzpomínky na lidi milé a dobré, s kterými jsem v dalekých krajích uzavřela přátelství (...) Takové vzpomínky mne zahřívají a činí můj život bohatým.*“⁷⁸

O soukromém životě, mimo cestování, máme jen málo informací. Část svého života zasvětila literární tvorbě pro mládež, ve které zúročila právě své životní zkušenosti. Hlavně mladým dívkám vštěpovala důležitost poznání vlastního já, možnosti emancipace a sledování vlastních životních snů.

Stáří pro ni bylo velmi bolestnou etapou života. Zdravotní potíže a finanční tíseň ji nutily k psaní prosebných dopisů přátelům s žádostmi o pomoc, finanční i jinou, což jistě pro osobu zakládající si vždy na své samostatnosti muselo být ponižující. Snad i v těchto chvílích pro ni byly útechou vzpomínky, které jí mohly závidět mnohé současnice i ženy dnešní.

⁷⁷ Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích, nezpracováno, First Reading Book.

⁷⁸ Srov. AkNm, Archiv cestovatelů, sign. 2/9, Životopis Na vlnách osudu, s. 191.

Fotografie B. M. Eliášové v japonských šatech z roku 1913.
Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích,
fond Barbora Markéta Eliášová, nezprac.

Summary:

**Barbora Markéta Eliášová: Nippon as the Second Home.
The First Czech Women's Traveller, her Life and Literary Work**

The work is dedicated to the first Czech independent traveler Barbora Markéta Eliášová. The author tries to describe her fruitful and interesting life. As an orphan and poor village child, she made her dream come true and she became a teacher. After that she decided to concentrate to go and search for the luck far away in Japan. She found a second home there and she came back really very glad. Those journeys to Japan were prolonged with thirteen-months traveling trip via Java, Bali, Australia and South Africa. Upon the experiences she had, she also wrote several travel books. The author is introducing the travel books from her fourth journey to Japan, as well as the overview of her literary work, newspapers articles, magazine articles and belles letters for youth that she worked on after her active traveling years until she died.

translated by the author